

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ**

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З
ПІДЛІТКАМИ ЗАСОБАМИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Виконала: здобувачка 2 курсу 07-211М
групи
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»
Юлія ЖУКОВА

Керівник: к.пед. н., доцент Тетяна ШВЕЦЬ
Рецензент: соціальний педагог
Херсонського навчально-виховного
комплексу «Дошкільний навчальний заклад
– спеціалізована школа з поглибленим
вивченням англійської мови І ст. – гімназія»
№56 Херсонської міської ради
Ольга НАДЄЄВА

Херсон – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОЗВІЛЛЯ ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ...	9
1.1 Соціальна сутність «дозвілля» та «дозвіллевої діяльності», їх соціальна роль	9
1.2 Культурно-дозвіллева діяльність з дітьми і підлітками з девіантною поведінкою	19
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ РОБОТИ ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ ПОШИРЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ	24
2.1 Система та методика організації дозвіллевої діяльності з профілактичною метою в умовах селищної громади.....	24
2.2 Практична робота з проєктування та проведення різних форм організації дозвіллевих програм (на прикладі закладів освіти та організації дозвілля Новотроїцької селищної ради Херсонської області).....	33
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
ДОДАТКИ	47
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти Херсонського державного університету	47
Додаток Б. Методичне забезпечення роботи щодо профілактики девіантної поведінки дітей та молоді (з метою реалізації авторської соціальної програми «Соціально-профілактична робота з підлітками засобами дозвіллевої діяльності»).....	48

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процес соціального оновлення вимагає нових методів підготовки нового покоління спеціалістів і фахівців в різних сферах та галузях. Соціальні педагоги та соціальні працівники є також фахівцями в соціокультурній сфері, вони мають спеціальні функції, які різняться з обов'язками працівників у галузі культури. Головним завданням таких спеціалістів є сприяння розвитку творчості, організація форм дозвілєвого спілкування, що відповідають потребам, запитам й інтересам клієнтів, це засіб реабілітації за допомогою культурних традицій різних верств населення в умовах нестабільності соціальної ситуації.

Зміни в Україні, зокрема політичні та економічні реформи, створили нові умови для розвитку та відродження національної культури, задоволення духовних інтересів людей і їх рекреаційних потреб, а особливо участі населення в суспільно-культурній творчості. Усе це вимагає наукового дослідження характеру, особливостей та деталей творчого процесу сучасної культури, її різноманіття загалом – особливо у сфері дозвілля через функціонування спеціальних соціальних інститутів.

«Сучасні уявлення про функції закладів дозвілля відповідають принципово новому розумінню культури дозвілля: дозвілєва діяльність сприймається як культуротворчий процес, що стимулює розвиток творчої індивідуальності, передбачає поліваріативність культурно-дозвілєвих та рекреаційних заходів, створює умови для виявлення та задоволення свободи вибору дозвілєвих потреб та інтересів і утвердження на цьому підґрунті системи цінностей особистості» [5].

«Динамічний розвиток будь-якого суспільства, незалежно від його соціальної системи, відбувається в процесі трансформації, модернізації, збагачення новими поколіннями успадкованих від своїх попередників соціальних і моральних цінностей, традицій» [1].

Наголошуємо на тому, що проблема організації дозвілля різних категорій населення, зокрема підростаючого покоління, є однією з найдавніших проблем людства і водночас залишається й надалі актуальною.

Організаційний процес дозвілля в різному віці має свою особливість. Специфічною соціальною та демографічною групою населення вважають дітей та підлітків. Їх поведінка та інтереси залежать від їх суспільної ролі, соціального статусу та віку. Щільне становлення особистісних якостей робить цю вікову категорію і важкою, і найкращою для накопичення нових знань, придбаних навичок і досвіду.

Актуальність дослідження у сфері дозвілля зумовлена особливостями української культурної ситуації та необхідністю подолання кризового стану сучасної вітчизняної культурної та дозвіллевої практики з метою розв'язання таких суперечностей: розбіжності духовних їх інтересів; ціннісними орієнтирами та реаліями культурно-дозвіллевої практики; особистісними орієнтаціями та традиційною формою діяльності дозвіллевого закладу; між цими запитами населення та можливостями реально для їх забезпечення; між розпадом та знищенням структури організації дозвілля, стандартами його діяльності, консерватизмом та необхідністю створення багатофункціонального дозвілля як потужної культурно-дозвіллевої основи.

Також «у суспільстві спостерігається об'єктивно існуюча потреба в розвитку соціальної спрямованості особистості в соціальному середовищі; у висококваліфікованих спеціалістах (соціальних педагогах, учителях, вихователях, практичних психологах, педагогах-організаторах), і недостатнім рівнем їх професіоналізму в практичній діяльності» [4].

Сучасна наука наголошує на тому, що «виховання – це не лише цілеспрямоване і планомірне формування у особистості світогляду,

переконань і почуттів, волі і характеру, потреб і здібностей, а й її адаптації до соціального середовища, соціалізації» [1].

Саме тому особливо актуальним є «відродження культурно-дозвіллевої діяльності, зокрема, її національного, родинного виконання на базі традицій української етнопедагогіки та досягнень світової педагогіки, що сприятиме формування, пробудженню, закріпленню й розвитку у особистості школярів морально-етичних та громадських якостей: любові до рідного краю, села, міста, країни, звичку до праці, усвідомлення себе громадянином України, прагнення бути добрим, турботливим, оберігати навколишнє середовище, шанувати народні традиції і звичаї, розуміти красу природи, предметів побуту, праці, людських взаємин, активності, ініціативності тощо» [6].

Застосовуючи технології організації дозвілля, соціальний працівник/педагог повинен чітко розуміти і пам'ятати про можливість впливу на поведінку особистості через її зацікавлення, захоплення, творчість, що є певним засобом та ресурсом соціального виховання.

На успішну та ефективну соціалізацію особистості по різному мають вплив і різні форми та методи культурно-дозвіллевої діяльності. Характером такого впливу виступає обумовлення як змін, так і взаємодії безпосередньо особистості із соціальним оточенням, соціумом.

Об'єктом наукових інтересів сфера організації та проведення дозвілля молоді залишається актуальною. І. В. Белецька займалася вивченням специфіки та змісту молодіжного дозвілля; В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк вивчають структуру й організаційні особливості дозвіллевої діяльності молоді; Р. Н. Азарова розглядала принципи соціально-педагогічної організації дозвілля учнівської молоді; специфіку дозвіллевої роботи з молоддю розглядала І. В. Петрова; теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля вивчав В. В. Кірсанов; формам та методам організації дозвілля молоді присвячені праці І. В. Белецької, Т. С. Гаміної, С. Я. Харченка, Л.

Шелестової, Н. Яркої; соціальну значущість культурно-дозвіллевих установ в організації вільного часу молоді досліджували І. В. Белецька та І. В. Петрова.

Таким чином, процес організації дозвілля соціальним працівником та соціальним педагогом залишається продуктивним та буде ефективним тільки за умов упровадження новітніх соціальних технологій, форм та методів, емоційної складової даного виду діяльності за допомогою використання різноманітних засобів роботи в їх тісному та взаємному зв'язку; поєднання різних типів і видів культурно-дозвіллевої діяльності; задоволення та збагачення різних культурних запитів та інтересів; розвитку особистих пристрастей, широкого кола естетичного кругозору й смаків. Отже, все вище зазначене і зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Особливості соціально-профілактичної роботи з підлітками засобами дозвіллевої діяльності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри філософії, соціології та соціальної роботи «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи та наказом по Херсонському державному університету.

Мета роботи: обґрунтувати особливості соціально-профілактичної ролі організації дозвіллевої діяльності з підлітками та дослідити специфіку такої роботи як засобу профілактики поширення негативних явищ серед підлітків.

Завдання дослідження:

- обґрунтування теоретичних основ організації дозвілля підлітків як засобу профілактики відхилень у поведінці підлітків;

- розглянути соціальну сутність понять «дозвілля» та «дозвіллевої діяльності», їх соціальна роль;
- розкрити особливості культурно-дозвіллевої діяльності з дітьми і підлітками з девіантною поведінкою;
- висвітлити специфіку технології організації дозвіллевої роботи як засобу профілактики відхилень у поведінці підлітків;
- дослідити особливості практичної роботи з проектування та проведення різних форм організації дозвілля на прикладі закладів Новотроїцької селищної ради Херсонської області.

Об'єкт дослідження – соціально-профілактична робота з підлітками засобами організації їх дозвілля.

Предмет дослідження – специфіка дозвіллевої роботи як засобу профілактики відхилень у поведінці підлітків (на прикладі Новотроїцької селищної ради Херсонської області).

Методи дослідження: вивчення наукової літератури з проблеми організації дозвілля підлітків; аналіз результатів сучасних педагогічних, психологічних, соціологічних досліджень та статистичної інформації щодо обраної теми дослідження.

Науковою новизною одержаних результатів виступає ґрунтовний аналіз теоретичних основ та технологічних особливостей організації дозвіллевою роботи з підлітками з метою профілактики відхилень у їх поведінці; розглянуто специфічні культурно-дозвіллевої діяльності з дітьми і підлітками з девіантною поведінкою; розроблено методичні рекомендації для практичної роботи з проектування та проведення різних форм організації дозвілля (на прикладі закладів організації дозвілля Новотроїцької селищної ради Херсонської області).

Практичною значущістю виступає можливість використання результатів дослідження в професійній діяльності соціальних педагогів закладів освіти різних рівнів під час роботи з профілактики поширення

негативних явищ серед підлітків; студентами освітніх програм «Соціальна робота» та «Соціальна педагогіка» закладів вищої освіти в процесі підготовки до семінарських та практичних занять; теоретико-технологічний аналіз особливостей організації соціально-профілактичної роботи з підлітками засобами дозвіллевої діяльності може бути використаний спеціалістами соціальних служб, фахівцями закладів організації дозвілля, волонтерами або громадськими діячами у роботі з даною категорією населення в процесі профілактики поширення негативних явищ в середовищі підлітків задля розробки власних програм, технологій, соціальних проектів тощо.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались під час попередніх захистів кваліфікаційної роботи на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протоколи від 20.10.2020 р. № 3, від 07.09.2021 р. № 2). Підготовлено наукову статтю на тему: «Актуальні підходи до вивчення теоретичних основ дозвілля як засобу соціальної профілактики відхилень у поведінці підлітків», що вийшла в електронному збірнику «Магістерські студії» (2022).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дослідження складає 50 сторінок, основний текст роботи розміщений на 41 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОЗВІЛЛЯ ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ

1.1 Соціальна сутність «дозвілля» та «дозвіллевої діяльності», їх соціальна роль

Проблема вивчення особливостей особистості та організації проведення нею вільного часу, тобто дозвілля, наразі залишається мало вивченою та розглянутою фахівцями та вченими. Та необхідно наголосити, що ця тема давно є в колі зору фахівців, які не є науковцями. Звичайних людей цікавить, а як проводять своє дозвілля інші, які форми дозвілля обирають інші? Більшість наполягають на тому, що обрання форм проведення вільного часу, зазвичай, це вільний вибір кожної особистості та груп людей, перевагу видам їх відпочинку вони надають без будь-якого примусу, отже вивчаючи різні види відпочинку, можна стверджувати та цікавитися потребами й особистісними рисами особистості або групи людей. Прикладом можна вважати бажання займатися стрибками з парашуту людей, які мають схильність до ризикованих дій або гострих відчуттів; інтроверти обирають заняття логічними іграми, або гру в бридж чи шахи; ті, кого називають шукачами пригод, обирають екстремальні види дозвілля чи спорту.

Дозвілля допомагає людям задовольняти найрізноманітніші власні потреби, зацікавлення, допомагає знизити психологічну напругу, тривожність та напругу, усунути фізичні комплекси та фактори стресу. Коли людина занурюється в улюблену справу, то забуває про час, про важливі дати, події, все, що оточує в цей момент, відходить на другий план, стає не актуальним на деякий час. Заняття своєю улюбленою справою – це джерело найприємніших почуттів та відчуттів.

«Багато авторів приводять численні дані про дозвілля та статистику, яка дозволяє отримати певну уяву про мотивацію дозвілля. Звичайно, дані про дозвілля корелюють з безліччю демографічних факторів, особливо з такими, як вік, стать та належність до певного соціально-економічного класу. В теперішній час форми проведення дозвілля залежать від статевої приналежності не так сильно, як раніше, але помітні статеві різниці все-таки збереглися. Оскільки вік пов'язаний з такими факторами, як матеріальний стан та фізична підготовка, то переважні види відпочинку теж явно залежать від віку. Крім того, переваг в сфері дозвілля явно пов'язані з багатьма корелятами приналежності до певного соціального класу, такими як рівень освіти, прибутки та професія» [5].

«Релігійні вірування, расові відмінності, національність та стан здоров'я теж впливає на вибір діяльності, якій люди присвячують свій вільний час. Крім того існують культурні та субкультурні відмінності в установках по відношенню до дозвілля» [5].

«При прогнозування поведінки людей на дозвіллі по особистим рисам виникає ще одна складність. Справа в тім, що різні люди, займаючись одним і тим же видом діяльності, можуть задовольняти різні потреби; крім того, певний вид діяльності може в різний час і при різних умовах задовольняти різні потреби даної людини. Проте дослідники пов'язують з дозвіллям різні змінні індивідуальних відмінностей, в тому числі стиль атрибуції, душевне здоров'я, мотиви, потреби, особистісні риси, самооцінку та само сприйняття» [20].

Учений Шиверс вважає, що «під дозвіллям можна мати на увазі наступні сім понять» [20]:

➤ «дозвілля як реактивна діяльність – час; що відводиться на творчість та навчання; символ культурних досягнень та підвищення рівня освіти» [20];

➤ «дозвілля як задоволення - джерело щастя, що має в якійсь мірі гедоністичний характер і дозвілля дає можливість уникнути туги зайнятися діяльністю, що приносить максимальне задоволення» [20];

➤ «дозвілля як відновлення сил – на дозвіллі людина стримує фізіологічну та психологічну стимуляцію, необхідну для того, щоб продовжити роботу, яка має бути основною ареною для самореалізації» [20];

➤ «дозвілля як екзистенціальний стан – дозвілля сприймається людиною як стан свободи як такої, який неможна визначити через види пов'язані з ним діяльності» [20];

➤ «дозвілля як функція – дозвілля можна розглядати з точки зору виконуваних ним функцій, таких як релаксація, розвага розширення досвіду; в сутності, це тимчасове звільнення від деяких обов'язків» [20];

➤ «дозвілля як відображення соціальної стратифікації – на дозвіллі представники одного класу щедро витрачають свій час та гроші на очах інших, щоб відповідати їх уявленням про життєві стандарти цього класу; таке непродуктивне використання часу говорить про те, що фінансове положення людини, дозволяє їй вести святкове життя» [20];

➤ «дозвілля як час – для будь-якої людини це дискреційний (тобто той, що використовується на власний розсуд) чи вільний час, який не вимагається для підтримки біологічних функцій, економічного стану чи виконання соціокультурних обов'язків. Дозвілля – це вибір» [20].

Дослідник вказує на «деякі проблеми, що пов'язані з неадекватною концептуалізацією поняття дозвілля» [20].

«В традиційних визначеннях відпочинку зазвичай входять п'ять пунктів. В них вказано, коли людина відпочиває (на дозвіллі), чому вона відпочиває (основний мотив), як вона відпочиває (свобода вибору), чим вона займається (вид діяльності) та в якому контексті (умови). Ці пункти дозволяють обмежити зміст поняття, інакше багато видів людської діяльності можна буде назвати в якомусь змісті рекреативними. Як і

раніше, так і зараз відпочинок вважається антитезою праці. Він володіє цінністю, оскільки сприяє душевному здоров'ю, гарному самопочуттю, творчості, розвитку особистості, задоволенню, самостверджуванню, отриманню задоволеності та інше» [32].

Таким чином, «під відпочинком можна розуміти все, що завгодно, від універсальної панацеї до звичайних спортивних розваг та ігор чи фізичних вправ та мистецтва» [15].

«Багато авторів говорять про нову етику дозвілля, згідно якої дозвілля вважається вищим благом, якщо людина розвиває свій потенціал в свій дискреційний час. Кількісна оцінка діяльності на дозвіллі зазвичай проводиться одним з трьох способів: визначається кількість часу, який присвячується різним видам діяльності, кількість витрачених на них грошей чи ступінь інтересу. Тому проводяться різні дослідження затрат часу чи грошового бюджету, опитування про діяльність в вільний час, а також використовуються питання, розроблені для вивчення змісту дозвілля та положень по відношенню до нього» [20].

«Приведемо типовий перелік видів діяльності на дозвіллі: перегляд телепередач, відвідування товаришів чи родичів, робота у дворі чи в саду, автомобілі, слухання музики, організаційна діяльність, хобі, заняття спортом, ігри в карти, шахи та інше; відвідування кафе, співи та гра на музичному інструменті, перегляд фільму в кінотеатрі, відвідування драматичного чи оперного театру, відвідування лекцій чи курсів з метою підвищення рівня освіти» [15].

Розглянемо класифікацію різних видів діяльності за специфічними категоріями, чим найчастіше займаються під час дозвілля чи у вільний час, розподіливши їх на наступні:

- «діяльність, пов'язана з роботою, - позаурочна робота, поїздка на роботу, робота по сумісництву в вечірній час» [20];
- «продовження освіти – заняття, курси, читання та дослідження» [20];

- «домашня робота – приготування їжі, прибирання, ремонт» [20];
- «організаційна робота – суспільна робота, релігійна діяльність» [20];
- «соціальні розваги – театр, вечірки, спорт, нічні клуби, відвідування родичів та знайомих» [20];
- «шопінг – купівля товарів повсякденного користування та предметів розкоші, задоволення особистих та сімейних потреб» [20];
- «активне дозвілля – спорт, музика, подорожі, прогулянки, ігри» [20];
- «особисті потреби – гігієні процедури, одягнення, нічний сон, оздоровчі заходи» [20];
- «пасивне дозвілля – радіо, телебачення, аудіо-записи, читання» [20].

Треба зазначити, що до сьогодні немає чітко окресленої системи класифікування діяльності особистості у вільний час чи під час дозвілля.

Вільний час не обов'язково вважають і відносять до категорії дозвілля людини; спостерігається залежність від типу роботи та характеру діяльності людини. Необхідно звернути увагу на те, що певна частина неробочого часу витрачається на дорогу до роботи та додому й на виконання найчисленніших різноманітних обов'язків. Отже, кількість часу, відведеного на виконання професійних обов'язків та пов'язану з цим діяльність, може вказувати на часові межі вільного від роботи часу, але його не можна вважати чистим часом на організацію та проведення дозвілля.

Дозвілля вважають часто словом-синонімом до словосполучення «вільний час». У різноманітних довідниках та словниках можна віднайти подібні визначення терміну «дозвілля». Проаналізувавши та узагальнивши їх, можна сформулювати наступне визначення. «Дозвілля – це частина позаробочого часу, яка залишається у людини після виконання обов'язкових невиробничих обов'язків, як-то час на дорогу

до роботи і додому, сон, приймання їжі, заняття домашнім господарством тощо» [20].

Показником низької культури особистості вважають невміння змістовно та з користю для оточуючих і себе організувати власний вільний час. З іншого боку, цікаво організоване та проведене дозвілля – це засіб всебічного та повноцінного розвитку людини. К.Д. Ушинський писав: «Якщо людина не знає, що їй робити в години дозвілля, то тоді псується в неї і голова, і серце, і моральність» [28].

«Діяльність, що входить до сфери дозвілля, можна розподілити умовно на декілька взаємопов'язаних груп. До першої з них відноситься навчання та самоосвіта в широкому значенні слова. Це різноманітні форми колективного та індивідуального освоєння культури: відвідування музеїв, виставок, театрів, видовищних заходів, читання книг та періодики, перегляд телепередач та ін» [12].

«Другу групу в структурі дозвілля представляють різні форми любительської та суспільної діяльності: самостійні чи організовані (в закладах культури чи спортивних організаціях) заняття та захоплення (хобі). Перелік їх дуже широкий і цілковито залежить від рівня розвитку науки, техніки, культури в цілому. Це і традиційні (колекціонування, заняття хореографією, поезією, живописом, фотографією, фізкультурою та спортом, туризмом, та ін.), а також більш сучасні напрямлення, наприклад, комп'ютерні клуби, об'єднання ролерів та ін. Важливе місце в структурі дозвілля займає спілкування з іншими людьми (сімейне дозвілля, товариські зустрічі в домашніх умовах, на природі, а також в місцях масового відпочинку: ігрових залах, клубах, кафе)» [6].

Учені нараховують усього майже 300 форм організації та проведення дозвілля.

Останнім часом спостерігаємо зміну вітчизняного суспільства як у духовному, так і в психологічному плані. Усі зміни в сфері дозвілля можна порівнювати з інформаційним вибухом: поява великої кількості

нових періодичних видань, радіостанцій та телеканалів, відкриваються нові дозвіллеві заклали, театри тощо .

Нині, з одного боку, створюється об'єктивні умови для вільного вибору форм проведення вільного часу відповідно інтересам, а з іншого – пониження здатності до сплати будь який рахунків населення та намагання перш за все забезпечити достойне існування значно знижують можливість реалізувати свій вибір.

Добовий фонд дозвіллевого часу на одну людину складає в місті 4-5 годин, в селі – менше. Проте ці середні показники неоднакові у різних категорій населення. Певні відмінності в проведенні дозвілля визначаються віком, сімейним положенням, професією, статтю та ін.

Найважливішими формами дозвілля є перегляд телепередач, кінофільмів, читання, відвідування спектаклів та концертів.

Критична ситуація складається в сфері фізкультурно-оздоровчого дозвілля. Безумовно, одна з причин такої ситуації – нестача спортивних споруджень та висока ціна спортивного інвентарю. Не на останньому місці знаходиться несформованість у людей мотивів здорового способу життя. В якості оцінки повноцінності дозвілля використовується два основних критерії. Перший – об'єм вільного часу, що відводиться на дозвілля. І другий – зміст дозвілля. Обидва показника визначаються рівнем розвитку духовного світу особистості, фінансовими можливостями, а також всім укладом життя.

Дозвілля традиційно є сферою вільного вибору особистістю сфер пізнання, спілкування, творчості. Дозвілля в меншому ступені, чим інші види діяльності, обмежене соціальними нормами й установленнями. У той же час дозвілля традиційно є сферою впливу державних і суспільних інститутів, засобів масової інформації. Вплив різних соціальних структур на зміст дозвілля може бути позитивним і негативним, сприяти обмеженню сфери самовираження особистості й, навпаки, її розширенню. Потенціал дозвілля має широкі просвітительські,

пізнавальні, рекреаційні, творчі можливості, освоєння яких збагачує зміст і структуру вільного часу, розвиває загальну культуру особистості.

Організація дозвілля – традиційний напрям діяльності школи й позашкільних установ, у тому числі установ додаткової освіти. Пильна увага до сфери дозвілля обумовлено прагненням наповнити вільний час дитини видами й формами занять, які робили б позитивний вплив на її індивідуальність, знижували ймовірність залучення в асоціальні угруповання, перешкоджали розвитку шкідливих і небезпечних звичок і схильностей.

В результаті емпіричних досліджень мотивації дозвілля виявлено ряд факторів, що мотивують діяльність на дозвіллі. Дослідники дозвілля та спорту вказують на позитивний психологічний вплив дозвілля. Ці автори виявили наступні сприятливих соціальних можливостей, які дає дозвілля:

- самовираження – використання творчих здібностей та участь в новій діяльності;
- товариські відносини – можливість отримувати підтримку в ігрових відносинах;
- влада – можливість керувати соціальними ситуаціями та бути в центрі уваги;
- компенсація – нові, недосліджені та незвичні хвилювання;
- надійність – тривалі міцні прив'язаності, вільні від неприємних змін;
- послуги – можливість допомогти іншим;
- інтелектуально-естетичні можливості – інтелектуальна стимуляція;
- самотність – можливість займатися будь чим на самоті, не відчуваючи загрози.

«В цілому особистими рисами обумовлена десь третина відмінностей в інтересах, які люди проявляють на дозвіллі. Створюється думка, що люди не просто вибирають певну форму дозвілля – часто їх інтереси відображають особисті потреби» [24].

Діти, що проживають у сільській місцевості, мріють про екскурсії, поїздки, туризм, відпочинок вдома (86,4%) і лише деякі з них називають табори відпочинку та оздоровлення (11,2%). Таким чином, незалежно від місця проживання, позаміський оздоровчий заклад обирається даною категорією дітей в останню чергу. Виняток становлять діти з малозабезпечених сімей та тих, що живуть за межею забезпеченості. Оздоровчий заклад обирається ними завжди, і в першу чергу як такий, що за незначну плату може вирішити проблему як харчування, так і оздоровлення (в межах 2,5% - 3,7%).

Класифікація клубів і закладів клубного типу за ознаками: спектром діяльності, змістом діяльності, функціональною ознакою, віковими характеристиками, соціально-демографічними особливостями, напрямом діяльності, предметом захоплень, соціально-культурними умовами, що впливають на функціонування клубу, рівнем функціонування культурно-дозвіллевої сфери, джерелами фінансування.

Типологія клубів і закладів клубного типу засвідчує, що дозвіллева діяльність здійснюється в різноманітних об'єднаннях населення:

- суспільно-політичних клубах, клубах молоді;
- художніх, творчих об'єднаннях (театральних, музичних, циркових, фольклорних та ін.);
- мистецтвознавчих об'єднаннях (клубах любителів книг, друзів кіно, любителів живопису, поезії, музики);
- об'єднаннях звичайно-наукового профілю (друзі природи, садівників, квітників, астрономів та ін.);
- технічних клубів (автолюбителів, радіотехніків);

- об'єднання рукодільників (в'язання, вишивання, крій та шиття);
- спортивних та фізкультурних об'єднаннях (клубах, секціях, тенісу, гімнастики, шейпінгу, атлетики).

Форми соціально-культурних об'єднань можуть бути різні. Це гуртки, студії, любительські об'єднання, ініціативні клуби.

«Самою розповсюдженою формою є гуртки, що об'єднують любителів тої чи іншої сфери діяльності. Керують гуртками професіонали. Студії об'єднують обдаровану молодь, в результаті сумісної діяльності, якою створюються твори самодіяльної творчості: театральні постановки, кінофільми, концертні номери. Об'єднання любителів природи, друзів театру та кіно. Ініціативні клуби носять суспільний характер. Це дитячі, підліткові, молодіжні клуби, клуби жінок, творчої інтелігенції, сімейні клуби. Благодійні об'єднання ініціюють та фінансують створення різних дозвіллевих об'єднань» [8].

Не дивлячись на те, що «соціальний педагог під час організації дозвіллевої діяльності дітей використовує ті ж самі методи, що й шкільний вчитель, проте його робота відрізняється певною специфікою. Якщо в школі метод змагання не зовсім допустимий, то в дозвіллевих групах, куди діти приходять за власним бажанням і керовані підвищеним інтересом до даної діяльності, цей метод стає одним з основних» [27].

«Великий стимулюючий творчість дітей ефект дають також ігрові методи. Необхідною в організації дозвілля є й оцінка результатів діяльності, яка має стати визнанням здібностей дитини, стимулом до подальшої творчості. В зв'язку з цим соціальному педагогу важливо розуміти та пам'ятати, що, оцінюючи роботу виховання, краще переоцінити, ніж недооцінити її. Причому похвали мають відповідати оцінці, бути прилюдними та яскравими по формі. Оскільки соціальний педагог працює з групою, йому важливо використати механізм

лідерства, за допомогою якого він досягає єдності групи. Це має бути людина знаюча, здатна аналізувати, така, що легко вступає в контакт, справедлива, володіюча організаторськими здібностями, що користується авторитетом. Він є першим помічником соціального педагога» [4].

«Враховуючи, що серед тих, хто відвідує дозвілєві групи – в основному діти, соціальний педагог має добре знати особливості цієї вікової категорії і підбирати форми та методи роботи в залежності з її смаками, ідеалами та настроями, одночасно формуючи останні як соціально цінні та значимі. Молодь постійно тягнеться до спілкування. Частіше всього це сусіди по дому, двору, вулиці. Тому соціальний педагог бере під свою увагу все найважливіше оточення підопічних і, виявивши інтереси групи, намагається якомога більше її членів прилучити до центрів, підібрати в цих центрах для них відповідну їх захопленням діяльність» [29].

Таким чином, окрім групових соціальний педагог використовує індивідуальні методи роботи: спостереження, бесіду, збір інформації та документів, метод діагностики – всебічне вивчення та оцінка особистих якостей виховання. Соціальний педагог повинен завжди пам'ятати, що, не дивлячись на те що він працює з групою, він перш за все має піклуватися про кожного члена групи окремо. У кожного своя доля, і допомогти йому належно знайти себе в житті, набути необхідний статус, змінитися в кращий бік – його завдання.

1.2 Культурно-дозвілєва діяльність з дітьми і підлітками з девіантною поведінкою

Найбільш складною категорією відвідувачів дитячих дозвілєвих установ є так звані важкі підлітки. Цим терміном називають підлітків з поведінкою, що відхиляється, тобто із соціальними й криміногенними відхиленнями від норм права й моралі. Класичний досвід реабілітації

«важких» підлітків ми знаходимо в А.С. Макаренка, що добивався стовідсоткового результату.

«Аналогічний досвід ми знаходимо й у США. В 1917 р. у момент кризи суспільства батько Фланаган створив «Бойз Таун» - місто хлопчиків для дітей-сиріт і безпритульних. Сьогодні це всесвітньо відома організація допомоги сиротам, «важким» дітям і їхнім батькам. Вона має притулки, сімейні дома, терапевтичні дома-центри, лікарні, телефони довіри, навчальні програми для батьків і професіоналів. Кожна дитина 10-18 років знаходить тут допомогу. В 2000 р. «Бойз Таун» став називатися «Гелз-Бойз-Таун» [20].

«Програма організації ставить мету - виховання дітей на основі здорового глузду за допомогою прищеплювання їм певних життєво необхідних навичок. Вирішення проблеми корекції девіантної поведінки впирається як в об'єктивні, так і суб'єктивні фактори» [20].

«Культурно-дозвілєва діяльність є одним з таких факторів. Стосовно важкого підлітка вона здійснюється за допомогою насамперед правового виховання як батьків, так і підлітків. Фактично мова йде про правове просвітництво населення. Зміст правового виховання передбачає роз'яснення правових основ і норм, критику порушень цих норм, пропаганду законів і кращих зразків їхнього дотримання у всіх сферах нашого життя. Ефективність правового виховання підлітків залежить від авторитету соціальних педагогів, умілого сполучення переконання й примуси, використання різноманітних, яскравих, емоційних форм. Особливо великий ефект дають такі випробувані форми, як клуби «Людина і закон», бесіди, у яких беруть участь працівники правових органів, дискусії, вечори, конкурси, вікторини» [20].

Добре відомо, що шлях до серця «важкого» підлітка лежить через доброту, участь, співчуття, педагогічний такт і залучення в конкретні захоплюючі справи. Найефективнішим фактором формування

особистості підлітка є середовище. Зміна несприятливого середовища на нормальне знімає проблему «важких» підлітків. Соціальному педагогові необхідно дотримувати принципів дистанції, активності, самостійності й творчості підлітка, стабільності й динамічності, комплексного й індивідуального підходу, створення привабливої комфортної обстановки, емоційного благополуччя, сполучення звичок і вікових особливостей.

«Особливо необхідне дотримання такого педагогічного принципу, як диференційований підхід. Треба мати на увазі, що «важкі» підлітки неоднорідні. Вони підрозділяються на групи: агресивно-силові (спортивні), морально-дозвільні (естрадно-музичні), авантюрно-романтичні (бродяжництво). До кожної із цих груп необхідний свій особливий підхід. Найголовніше, соціальний педагог повинен використовувати реальне захоплення підлітка тою або іншою справою й переключити його на духовні заняття, що піднімають особистість» [20].

«Діяльнісний підхід є найбільш продуктивним і результативним. Тому поряд із широкою просвітньою діяльністю необхідно організувати творчу діяльність «важких» підлітків, організувати їхнє дозвілля. Адже саме в сфері дозвілля підлітки найчастіше здійснюють провини. При організації дозвіллевої діяльності необхідно враховувати наступні обставини. Насамперед, варто звернути увагу на травмованість психіки «важких» підлітків і причини їхніх відхилень від норм і правил поведінки. Тут важливий винятково індивідуальний підхід, при цьому треба врахувати побажання й інтереси кожного підлітка й у міру можливості задовольнити їх» [27].

Процес перевиховання «важких» підлітків дуже складний і тривалий. Він проходить у три етапи: *підготовчий, конфліктний і самовиховання*.

«*Підготовчий етап* припускає створення умов, що сприяють утворенню нового морального досвіду поведінки, моральних відносин,

що утрудняють прояв старих негативних схильностей. Він починається з вивчення психології й способу життя «важкого» підлітка, виявлення причин відхилення від норм поведінки, його інтересів і запитів. Потім складається програма культурно-дозвіллевої діяльності по формуванню позитивного морального досвіду, куди входить система бесід, дискусій, вечорів зустрічі із кращими людьми колективу, залучення підлітків у клубні об'єднання, гуртки, секції. На цьому етапі йде процес нагромадження моральних норм і досвіду» [20].

«Конфліктний етап – найбільш відповідальний й складний, тому що бесіди й дискусії ще не можуть у корні змінити спосіб життя підлітка. У найкращому разі він може лише замислитися над своєю поведінкою. На конфліктному етапі створюються умови для загострення протиріч між новими й старими відносинами й відмова від останніх. Етап звичайно супроводжується своєрідним вибухом, коли підліток змінює своє відношення до навколишнього й своєї поведінки, тобто відбувається процес перетворення особистості, логіка старих психологічних стереотипів і звичок міняється, відбувається перебудова всього способу життя» [20].

На перших двох етапах йде пошук особистістю самої себе. Природно, що остаточного вступу підлітка на шлях перевиховання ще не може відбутися. Але ця попередня робота є запорукою перевиховання.

«Самовиховання – вирішальний і завершальний етап, коли в міру зміцнення у внутрішньому світі підлітка відбувається зміна нових соціально-моральних позицій, функція перевиховання поступається місцем функції самовиховання. І найбільш ефективним засобом самовиховання є дозвіллева діяльність, тобто участь у суспільно корисних починаннях по охороні навколишнього середовища, благодійна й культурна діяльність, участь у гуртках технічної й художньої творчості, спортивних секціях, клубах за інтересами.

Самовиховання в процесі діяльності здійснюється найбільш продуктивно й ефективно. Це не означає, що інші форми культурно-дозвілєвої діяльності виключаються» [20].

Досвід показує, що саме сполучення зусиль по перевихованню й самовихованню, тобто зустрічні потоки виховного впливу, дає найбільший ефект у перетворенні «важких» підлітків у нормальних молодих людей, ведучих здоровий спосіб життя. Особливо велика роль батьків у цьому процесі. Однак головну роль виконують соціальні педагоги.

«До числа девіантних підлітків варто також віднести обдарованих дітей. Обдарованість – це високий рівень розвитку яких-небудь здібностей. Види обдарованості: соціальна, художня, спортивна, академічна, інтелектуальна, творча. Обдаровані діти мають свої психологічні особливості. Вони емоційні, люблять розумову працю, шукають спілкування з дорослими, мають почуття гумору. У них особливе мовлення, особлива моторика й висока самооцінка. Але в той же час ці діти входять у групу ризику. До них потрібний індивідуальний підхід» [20].

У роботі з обдарованими дітьми необхідно дотримувати наступних правил. Насамперед, важливо вчасно помітити обдарованість дитини. Не можна виділяти обдаровану дитину серед всіх дітей або «створювати» талант, якщо його немає. Соціальний педагог повинен привчати дитину до посидючості, працьовитості, самостійності, виявляти в неї особливе й не робити на неї тиск, допомагати батькам розвивати в дитині задатки. Необхідне завантаження дитини, залучення її у творчу діяльність, де й виявляється талант.

Отже, для роботи з дітьми і підлітками з девіантною поведінкою культурно-дозвілєва діяльність залишається найбільш ефективною та продуктивною у роботі соціального працівника або соціального педагога.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ РОБОТИ ЯК ЗАСОБУ ПРОФІЛАКТИКИ ПОШИРЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

2.1 Система та методика організації дозвіллевої діяльності з профілактичною метою в умовах селищної громади

Особливістю дозвіллевих об'єднань є демократична обстановка в них. Елементами цієї обстановки є групові традиції, що дисциплінують особистість, і суспільна думка, що допомагає членам групи змінити свою поведінку та відповідно статус в ній, а також сприяє вихованню культури спілкування. Це дуже важливо, так як сучасна молодь відчуває труднощі в спілкуванні через емоційну нестриманість, невміння та небажання рахуватися з нормами суспільного життя.

«Культура спілкування – це поважання іншої особистості, визнання її прав. Спілкування продуктивно, коли до нього приєднуються співчуття до людини, хвилювання, людська доброта, і навпаки, спілкування порушується в ситуації, коли одна людина намагається вознести себе над іншими, безтактна, не вміє слухати співрозмовника. Тренінги спілкування, які проводить соціальний педагог зі своїми вихованцями, допомагають сформувати у них необхідні навички культурної поведінки, яка передбачає суворі дотримання суверенітету і рівності в спілкуванні, здержаність до чужої думки, вміння відстоювати свою думку, стриманість, уміння вчасно зупинити марні суперечки» [20].

«В організації дозвілля соціальними службами, в тому числі в умовах селищної громади, накопичено певний досвід дозвіллевого спілкування в клубах, салонах, бібліотеках, в парках, в молодіжних організаціях, на радіо та телебаченні» [20].

«Варта уваги діяльність так званих клубних салонів, де спілкування не скуто рамками організаційних форм та не поділяються на організаторів та маси. В багатьох містах стали традиційними клуби вихідного дня, де дорослі та діти займаються різноманітною творчою діяльністю. Клуби «Господарочка» об'єднують жінок, що демонструють одна одній свою майстерність по шиттю, приготуванню різноманітних страв; обмінюються досвідом ведення домашнього господарства. В сімейних клубах крім організації дозвілля вирішуються питання виховання дітей. Важливо, що в ці клуби приходять вся сім'я: і дорослі і діти» [25].

«Комплексний підхід до виховання школярів полягає перш за все в тому, що всі виховні взаємодії направлені на формування їх особистості в цілому, об'єднані в єдину цілісну систему. Можна виділити ряд компонентів комплексного підходу до виховання: єдність мети, завдань, змісту, методів та організаційних форм виховання; єдність взаємодії на свідомість, почуття та поведінку школярів; цілеспрямована організація всіх сфер діяльності; єдність навчання, розвитку та виховання; забезпечення чіткого планування та координації виховної діяльності всіх соціальних інститутів виховання» [25].

«Дозвіллева діяльність дітей та підлітків здійснюється в центрах дозвілля. Одна з функцій цих центрів – освіта, що передбачає володіння знаннями поверх і на базі шкільних програм. Ці знання відрізняються доступністю, практичною придатністю, науковою та суспільною значимістю. Серед духовних центрів, що дають додаткову освіту, розрізняють: інформаційно-теоретичні; науково-демонстраційні; навчально-інструктивні; пошуково-творчі» [25].

Інформаційно-теоретичні центри організують навчання на базі університетів культури, де проводяться лекції, бесіди, кіноперегляди, концерти, при відвідуванні виставок, музеїв. В усій цій роботі соціальний педагог не винаходить будь-яку особливу методику, а

використовують методи навчання на виховання загальноосвітньої школи. В сучасних умовах подібні центри стали своєрідними клубами, де діти та підлітки оволодівають навиками спілкування, займаючись в гуртках та зустрічаючись з цікавими людьми, отримують уявлення про різноманітні професії, що допомагають їм здійснити свій життєвий вибір; дискусії за «круглим столом», зустрічі з цікавими людьми, що активізує їх соціалізацію.

«Гра – одне із самих древніх занять людей. Напевно, з появою на землі людини в неї народилася потреба грати. Люди завжди грають із задоволенням. У грі відбувається освоєння ними нових соціальних ролей, самореалізація, придбання нового соціального досвіду. Гра захоплює й включає людини в нові для неї відносини. В ігри грають дорослі й діти. Вважалося довгий час, що дорослі грають у дорослі ігри, а діти – у дитячі. Дитячі ігри організуються самими дітьми або організуються для них дорослими» [23].

«Під час гри дитина розвивається як особистість, у неї формуються ті сторони психіки, від яких згодом буде залежати успішність її соціальної практики, її відносини з оточуючими людьми й самою собою. В останні роки з'явився новий тип ігор: дорослі й діти грають разом, використовуючи ігри для вирішення дуже важливих для всіх проблем спільного існування. Умовно такі ігри можна назвати «дорослими іграми для дітей». Авторами сюжетів цих ігор є найчастіше дорослі, а творче збагачення змісту гри, природно, залишається за дітьми» [23].

Такі ігри мають свої особливості. Головні з них наступні:

- * колективний характер діяльності (включення в неї й безпосередніх виконавців, і глядачів, що активно беруть участь у грі);
- * актуальність змісту, що дозволяє додати грі гострий, наступальний характер;

* педагогічний підхід до розподілу ролей (доручення ролей не лідерам, «зіркам», а учням, що вимагають корекції «своїх недоліків»);

* гра не спектакль, хоча в ній і розподіляються ролі, тому репетирувати гру не можна; гра - одноразова за природою, залежить від творчості й імпровізації учасників;

* гра сприяє формуванню колективного суб'єкта в єдності з активною позицією кожної дитини.

На думку Д. Б. Ельконіна «такі ігри є «арифметикою соціальних відносин». У концепції рольової гри Д. Б. Ельконіна для визначення змісту поняття про рольові ігри використовується не уявлення про ролі, а уявлення про соціальні відносини, так що в результаті рольова гра визначається не шляхом зазначення ролей, а шляхом зазначення соціальних відносин, у які вступають граючі, приймаючи на себе виконання тих або інших ролей» [23].

«Гра, цей найважливіший компонент технології виховання дітей, є полігоном для їхніх соціальних проб, тобто тих випробувань, які вибираються дітьми для самоперевірки й у процесі яких ними освоюються способи розв'язання виникаючих у процесі гри проблем міжособистісних відносин» [23].

Риси соціально-орієнтованих ігор:

➤ усе, що відноситься до гри, знаходиться в певному ігровому просторі, слугуючи засобом передачі соціального досвіду й спонукуючи дитину до активної творчої діяльності;

➤ дорослі й діти є учасниками гри, права яких визначені правилами гри, що регулюють їхні відносини;

➤ структура гри, її значеннєвий зміст і правила гри передбачають створення евристичного середовища, що постійно стимулює творчу активність дитини.

У грі складається особливий тип відносин між дорослими й дітьми, і вони обумовлюються самою природою гри як діяльності

самостійної, добровільної, творчої. У соціально-орієнтованих іграх присутні найрізноманітніші ситуації: ситуація вибору ігрової ролі, способу участі в грі (один або в складі групи); вибору позиції у відносинах з іншими учасниками; ситуації вирішення труднощів, які обов'язково виникають на шляху до досягнення успіху; ситуації успіху й неуспіху; інші ситуації, у яких відбувається зміна самооцінки й корекція власної поведінки учасниками гри.

Найважливішим соціально-педагогічним завданням у процесі проведення гри є наочність дітей основам мотивації. Цьому, насамперед, сприяє емоційно значиме ігрове оточення й позитивний емоційний настрій системи розвиваючих відносин.

Заслуговує на увагу думка С. Шмакова про те, що «все-таки існують ігри з найбільшим соціальним запасом і орієнтацією на соціалізацію особистості людини» [24]. Автор називає їх соціальними.

Найяскравіше особливості цього типу ігор С. Шмаков розкриває у своїх характеристиках сюжетно-рольової гри. Отже, «рольова гра має ефект, що соціалізує, оскільки вона: являє собою форму моделювання дитиною, насамперед соціальних відносин; відтворює соціальні відносини в матеріальній, доступній дитині формі; виступає активною формою експериментальної поведінки. Соціально-орієнтовна гра, - це великий імпровізований спектакль, у якому беруть участь всі. У цих іграх створюються ситуації вибору, коли дитина вибирає не тільки напрямок своєї участі в грі, але й спосіб досягнення мети. Вона може йти до мети одна, або зі своїм другом, або з великою групою дітей» [24].

Головний соціально-педагогічний зміст цих ігор - створення умов для соціальних проб дітей в соціальній діяльності, що імітується, тобто створення ситуацій вибору, у яких дитина повинна знайти спосіб рішення тої або іншої соціальної проблеми на основі сформованих у неї цінностей, моральних установок і свого соціального досвіду. Соціально-орієнтована гра, має свої особливості.

Так, у ній, крім взаємин, які розігруються дітьми відповідно до прийнятого сюжету й узятій на себе роллю, виникають іншого роду відносини - уже не зображувані, а дійсні, реальні. Ці види відносин тісно взаємозалежні, але не тотожні й можуть розходитися один з одним. Виділяються три групи закономірностей педагогічного впливу гри на особистість: зміна позиції особистості в колективі; коректування взаємин у спільній діяльності; вплив на характер участі дітей і підлітків у діяльності.

Однією з особливостей гри є двопланість поведінки. З одного боку, той, хто грає завжди залишається самим собою, з іншого боку – виконує функції й обов'язку тої людини, роль якої приймає на себе. Відіграючи роль, він займає як би нову позицію, що поєднує існуюче в колективі положення з тим положенням, що приділяється образом-роллю.

«Соціальна проба – це завжди подолання. І тому основу її становить вольовий компонент. Емоційне самопочуття дитини багато в чому залежить від її успіху або неуспіху в вирішенні соціальної проблеми, що імітується у грі. Соціальні проби припускають самооцінку дітьми своїх можливостей на основі послідовного вибору способу соціальної поведінки в процесі освоєння різних соціальних ролей. У цьому педагогічна сутність проектування соціально-рольових ігор. Кожна гра має свої відмітні ознаки. Варіативність, вибір її учасниками своєї ролі в грі» [24].

Для дітей виникає комплекс проблем: у якості кого брати участь у грі – ведучого або відомого; іти з командою або самостійно відстоювати свої інтереси; які випробування пройти. Імітація реальних соціальних проблем, з якими діти зіштовхуються в житті або можуть зустріти в майбутньому. Комплекс правил і стимулюючих факторів, які створюють ефект змагання. Любов дітей до романтики й пригод. Необхідно відзначити також динамічність гри, близькість до театралізованих

вистав. Процес конструювання повинен відповідати вимогам, які викладені в принципах соціально-орієнтованих ігор. Принцип індивідуальної вибірковості гри з урахуванням вікових особливостей дитини. Індивідуалізація гри сьогодні є одним з важливих напрямків розробки методики гри в дитячих співтовариствах як виховного засобу.

Під час розробки ігрових програм необхідно орієнтуватися не на загальну масу дітей, а на конкретну дитину з її інтересами, поглядами, життєвою позицією, конкретним соціальним статусом у системі відносин із друзями. Кожна гра - це можливість створення сприятливої ситуації для розвитку прагнень, життєвих установок і ролей, які вибирає дитина.

«Принцип адекватності гри системі соціальних відносин у суспільстві. Цей принцип розкривається в етнокультурному характері гри. Місце, де живе дитина, родина, у якій вона виховується, - все це має значення для вибору найрізноманітнішого набору ігор. У грі дитина опирається на власні соціальні установки, знання, адже в житті вона грає ролі, бачені нею один раз. Допомогти зорієнтуватися в ситуаціях, які швидко змінюються знайти підґрунтя для особистісного росту - це завдання, досить актуальне для програм діяльності дитячих об'єднань, які розроблюються і впроваджуються» [23].

«Принцип рефлексивної післядії. Полягає не просто у фіксації результатів ігор. Мова йде про різні аспекти аналізу власних дій кожного учасника гри. Під час проектування самої гри, обговорення правил тої або іншої гри соціальний педагог одержує унікальну можливість допомогти громадянському становленню особистості. Задаючи собі питання й пробуючи розібратися в них, дитина вчиться знаходити обґрунтування життєвим учинкам. Хто вона? Яку роль виконав у грі? Чому вона програла або виграла і від чого це залежало? Орієнтація на гуманістичний характер ігор» [23].

Для ефективного педагогічного впливу гри на її учасників необхідно узгоджувати, прораховувати складні відносини, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки виникаючих конфліктів і проблем. Це спроба педагога засобами гри введення в гру гуманістичних елементів корекції відносин. Співвідношення в грі управління й самоврядування. Цей принцип припускає процес саморозвитку гри. Дане принципове положення розкривається в знаходженні так званого «мотиву об'єднання», тобто самореалізації дитини в доступній для неї діяльності. Перехід від ігор-забав до ігор-завдань і від них до ігрової діяльності учасника дитячого об'єднання - от логічний шлях побудови ігрової основи дитячих об'єднань. При цьому дорослий займає не стільки організаторську позицію, скільки позицію консультанта, радника, того, хто вміло орієнтується в різноманітних дитячих інтересах.

Найяскравіше рольова гра як автономний вид діяльності виступає в ситуаційно-рольовій грі. Ситуаційно-рольова гра – це спеціально організоване змагання в вирішенні комунікативних завдань і імітації предметно-практичних дій учасників, що виконують строго задані ролі в умовах вигаданої ситуації. Це змагання регламентоване правилами гри. Методолого-технологічними підставами ситуаційно-рольових ігор послужили стихійні ігри підлітків і практика колективно-творчої діяльності. Близькими за конструкцією до ситуаційно-рольових ігор можуть бути визнані ігри-епопеї («Хоббітські ігри» і «Діалог культур»). Ігри-епопеї за внутрішньою організацією включають, як правило два види ігрової діяльності; такими є: інтелектуально-пізнавальні й рольові ігри «Хоббітські ігри», віртуальна військово-економічна гра типу комп'ютерної стратегії й ситуаційно-рольова гра «Діалог культур». На відміну від інших ігор гра-епопея – це, насамперед форма організації життєдіяльності тимчасових літніх об'єднань в умовах заміського дитячого центру.

Інноваційна (продуктивна) гра — спільна діяльність, спрямована на створення інформаційного продукту (вирішення актуальної проблеми), яка має обмін думками, у тому числі й спеціально організоване їхнє зіткнення, демонстрацію проміжних результатів. Інноваційні ігри, з одного боку, збагачують комплекс уявлень про зміст і форми суспільної діяльності дітей, а з іншого боку - можуть сприяти розвитку культури діалогу дітей з дітьми й дітей з дорослими, удосконалюванню вміння аналізувати, прогнозувати й проектувати життя власних об'єднань.

Полідіяльнісні (фестивальні) ігри у своїй основі мають багато схожих рис із такою поширеною формою виховної роботи, як так званий «Ярмарок». У цьому випадку рольова гра виступає як складова частина, елемента в змісті й організації неігрової діяльності, використовується як спонукальний засіб до неігрової діяльності. Характерними рисами полідіяльнісних ігор є: розмаїтість видів діяльності, їхня рівнозначність у загальній конструкції гри; можливість вибору виду діяльності й характеру участі в ній; наявність різних площадок діяльності (на кожній площадці здійснюється своя діяльність); об'єднання різноманітних видів діяльності ігровою ідеєю (сюжетом гри); наявність системи стимулювання учасників: ігрові звання, бали.

Гра-подорож яка має й інші назви: «маршрутна гра», «гра на подолання етапів», «гра по станціях», «гра-естафета». Призначення гри-подорожі варіативно. Ця форма може використовуватися: для інформування вихованців; як засіб відпрацювання умінь (організаторських, комунікативних, розв'язання винахідницьких завдань й ін.); як засіб контролю відповідних знань, умінь і навичок; у цьому випадку вона може проводитися з використанням змагання між командами-учасницями; сприяти усвідомленню поглядів, відносин або цінностей через «проживання» ситуацій, що виховує; для організації колективного планування діяльності колективу.

Гра-подорож, застосовується як форма організації змагання, допомагає соціальному педагогові зробити крок на шляху згуртування колективу.

Виховуючий потенціал ігрових проектів і програм, що пропонуються дітям і дорослим, найчастіше залежить від: змісту пізнавальної, моральної інформації, укладеної в правилах ігрових дій учасників; рівня самостійності учасників у пошуку засобів, узгодження дій з партнерами, самообмеження в ім'я досягнення мети й успіху, встановлення доброзичливих відносин; вибору учасниками зразків для наслідування

2.2 Практична робота з проектування та проведення різних форм організації дозвіллевих програм (на прикладі закладів організації дозвілля Новотроїцької селищної ради Херсонської області)

Великий внесок у розширення потенціалу вільного позаурочного часу дітей та підлітків вносять дозвіллеві програми. Дозвіллеві програми – визначення досить широке, що включає в себе різноманіття форм організації вільного часу дітей і підлітків.

На прикладі закладів організації дозвілля Новотроїцької селищної ради Херсонської області дозвіллеві програми проектуються для всіх вікових категорій дітей: від дошкільників до підлітків. Цілі проектування дозвіллевих програм спрямовані на вирішення комплексу завдань, пов'язаних з формуванням культури вільного часу: залучення дитини, підлітка в яскравий світ ігор, змагань, розваг і свят, освоєння традиційного й інноваційного досвіду організації дозвілля через пізнання, освіту, спілкування. Це вказує на спрямування особистості на різноманітні соціально значимі цінності та норми.

Учений Б.Тітов, відносить настанову на: самовдосконалення, усвідомлення належності до соціально-історичної спільності, дотримання моральних загальнолюдських цінностей, соціальну активність, природу, мистецтво, інших людей.

Дозвіллеві програми більшою мірою, чим програми освітні, демонструють інтелектуальні, фізичні, емоційні та психологічні можливості неповнолітнього. Якщо провідним видом діяльності в освітній програмі є пізнавальна діяльність, то в дозвіллевій програмі провідним видом стає ігрова діяльність.

Відзначають різноманітну кількість та види форм ігрової діяльності в дозвіллевих програмах. Можна назвати прикладом сюжетно-рольових ігор, ігрового імітаційного моделювання, демонстраційних або театралізованих ігор, ігор-конкурсів. Під час оформлення та організації дозвіллевих програм обирають основні, виділені в теорії (зокрема, у роботах С.А. Шмакова) види найрізноманітніших сучасних ігор, у тому числі: фізичні й психологічні ігри й тренінги, інтелектуально-творчі ігри, соціальні ігри, комплексні ігри. Ігрові технології визначають видовищний, динамічний характер дозвіллевих програм, їхню орієнтацію на емоційне сприйняття змісту.

Практика відображає найбагатший досвід реалізації дозвіллевих програм. Залежно від цілей, планованої тривалості програми й ступеня співучасті в ній дітей виділяється кілька типів дозвіллевих програм.

Організаційною формою культурно-дозвіллевої діяльності з дітьми й підлітками за місцем проживання в Новотроїцькій селищній раді можна назвати діючі дитячі (підліткові) клуби. Вони створені на базі шкіл за місцем проживання. Для розміщення гуртків і секцій підлітковий клуби використовують приміщення шкіл. Підліткові клуби об'єднують не менш 300 учнів. Число учасників працюючих гуртків та секцій від 15 до 30 чоловік. Дитячі (підліткові) клуби об'єднують

колективи художньої самодіяльності, технічної творчості, пункти книгообмінів.

Особливо активно функціонують дитячі клуби у вихідні й канікулярні дні. Фінансуються клуби різними підприємствами, спонсорськими організаціями тощо. Провідна роль відводиться школам. Соціально-педагогічний комплекс містить у собі також установи культури Новотроїцької селищної ради: бібліотеки, клуби, дитячі садки, спортивні зали, стадіони.

Керує діяльністю соціально-педагогічного комплексу міжвідомча рада, у яку входять керівники всіх цих установ. Рада організує масові заходи в селищі та районі: свята вулиць, дитячі свята, спортивні свята, екскурсії, походи, сприяє організації дитячих самодіяльних об'єднань - клубів по інтересах, гуртків, секцій тощо.

У своїй діяльності рада керується даними соціально-педагогічного паспорта мікрорайону, у якому відбита характеристика складу населення, у тому числі дітей і підлітків, мережа установ соціально-культурної сфери, її кадровий склад. Облік оформлених даних цього паспорта дає можливість залучати до культурно-дозвілєвої діяльності з дітьми й підлітками батьків. Масові заходи є формою підведення підсумків повсякденної роботи. Форми роботи з дітьми й підлітками за місцем проживання досить різноманітні. Тут створюються клубні об'єднання під самими різними назвами: «Мій край», «Стежкою героїв», «Плече друга», «Романтик», «Мандрівник» тощо.

Яскравою формою культурно-дозвілєвої діяльності з дітьми й підлітками є свята селища та району, вулиць, окремих будинків. Свята жителів селища та району покликані стати значною подією, соціально-художньою акцією, що сприяє пропаганді досягнень регіону, спілкуванню й творчій активності мас, формуванню суспільної думки й патріотичної свідомості. На них організуються зустрічі з ветеранами війни й праці, книжкові огляди, виставки-продажу товарів підвищеного

попиту, книжкові огляди, театралізовані видовища, концерти. На спортивних площадках проводяться змагання, змагання з технічних, військово-прикладних видів спорту. Координаційна рада соціально-педагогічного комплексу визначає й залучає до підготовки свята всі організації й установи селищної ради.

Особливе місце в культурно-дозвіллевій діяльності з дітьми й підлітками займає фізкультурно-спортивна робота. Як показує досвід, для розвитку фізкультурно-масової роботи з місця проживання можна використовувати матеріально-фінансові кошти будь-якого відомства й організації, розташованих у жилі мікрорайоні. Важливим джерелом є надання багатьма підприємствами й навчальними закладами безкоштовно своєї спортивної бази для роботи груп «Здоров'я», секцій і команд спортивних клубів мікрорайону, проведення спортивних змагань і масових заходів.

Організаційним центром фізкультурно-спортивної роботи є фізкультурно-спортивні клуби, які створюються на добровільних началах при домоуправліннях. Їхнє основне завдання: об'єднання дітей і підлітків у секції, групи, команди для проведення в них фізкультурно-оздоровчої й виховної роботи, виховання в дітей і підлітків потреб до повсякденних занять фізкультурою й спортом, організація змагань, конкурсів, спортивних свят.

Прикладом підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи щодо профілактики відхилень у поведінці дітей та підлітків авторами дослідження пропонується використання у роботі фахівців відповідних закладів соціальної програми «Соціально-профілактична робота з підлітками засобами дозвіллевої діяльності», характеристика основних положень якої пропонуються до розгляду.

Авторська соціальна програма «Соціально-профілактична робота з підлітками засобами дозвіллевої діяльності» розроблена задля здійснення комплексної роботи із дітьми та підлітками за місцем

проживання (на прикладі Новотроїцької селищної ради Херсонської області.

Паспорт соціальної програми «Соціально-профілактична робота з підлітками засобами дозвіллевої діяльності»

Назва: соціальна програма «Соціально-профілактична робота з підлітками засобами дозвіллевої діяльності».

Виконавці: фахівці закладів освіти різних рівнів та закладів культури селищної громади.

Мета програми: первинна, вторинна та третинна профілактика відхилень у поведінці дітей та підлітків.

Завдання програми:

- зміцнення уявлення дітей і підлітків про можливість організації з користю вільного поза навчального часу;
- запровадження методик і технологічних ресурсів соціально-профілактичної роботи щодо попередження відхилення у поведінці дітей та підлітків;
- впровадження ефективних технологій і методів профілактики девіації поведінки дітей та підлітків.

Терміни реалізації: 1 рік.

Цільовим індикатором програми виступають діти та підлітки, які здобувають освіту в закладах освіти різних рівнів Новотроїцької селищної ради.

Очікувані результати:

- формування у дітей і підлітків про можливість організації з користю вільного позанавчального часу;
- створення системи співпраці державних органів та закладів щодо профілактики відхилень у поведінці дітей та підлітків;
- зниження рівня та скорочення кількості серед здобувачів освіти, які мають схильність до девіантних видів поведінки;

➤ формування та забезпечення необхідних умов для організації та проведення дозвіллевих програм для дітей та молоді за місцем проживання.

Простежується зв'язок авторської програми з політикою держави в сфері профілактики девіантних видів поведінки дітей та підлітків, які здобувають освіту в закладах різних рівнів.

Авторську соціальну програму розроблено за допомогою врахування пріоритетних напрямів соціального та економічного розвитку південного регіону України, зокрема Херсонської області та Новотроїцької селищної ради та громади. Напрями реалізації Програми відповідають таким цілям і задачам державної політики в сфері запобігання проявам девіантної поведінки дітей та підлітків.

Програму розроблено задля ранньої профілактики відхилень у поведінці дітей та підлітків, які здобувають освіту.

Програму можна використовувати як інноваційну в різноманітних конкурсних відборах інноваційних соціальних програм суб'єктів соціальної роботи держави, а також програма може виступати як грантоотримувач залучених коштів різних (як державних, так і міжнародних) фондів, політика яких поширена на профілактику девіацій у поведінці неповнолітніх та підлітків.

Досягнення мети й вирішення поставлених завдань планується за допомогою здійснення переліку заходів, як методичного забезпечення профілактичної роботи щодо профілактики девіантної поведінки, розкритого детально в Додатку Б.

Здійснення запланованих Програмою заходів планується за допомоги та підтримки громадських добровільних ініціатив або благодійних фондів чи громадських організацій. Зміни в організації роботи з соціальної профілактики відхилень у поведінці дітей та підлітків плануються через реалізацію переліку заходів, запланованих Програмою.

У планах авторів Програми залишається перспектива того, що реалізація запланованих заходів Програми забезпечить для широкого кола дітей та підлітків створення сприятливих умов для організації з користю вільного поза навчального часу та профілактики згаданого негативного явища в дитячому та підлітковому середовищі. Очікувані авторами результати запровадження Програми можливими залишаються лише за умови впровадження заходів у комплексі, процес розробки та застосування яких потребує детального наукового опрацювання, а також виступить основою подальших наукових розробок і досліджень в майбутньому.

ВИСНОВКИ

Останнім часом в Україні розвиток соціально-профілактичної роботи, спрямованої на профілактику негативних явищ в дитячому та підлітковому середовищі, можна характеризувати як таку, що переосмислює існуючі підходи в науці та практики до такого виду роботи, також спостерігаються значні зміни та виникнення новацій у цій сфері. Усе це нашоє на необхідність обов'язкового наукового обґрунтування та вивчення, це тягне за собою розробку оновлених форм роботи, методик та технологічних аспектів соціального виховання дітей та підлітків, а також осучаснення форм дозвіллевою організації вільного часу неповнолітніх.

Однією зі сфер здійснення та провадження соціальної роботи з дітьми та підлітками науковці визначають дозвіллеву, що має ряд специфічних характеристик. Дозвілля дітей та підлітків не обмежують межами видів діяльності, простежується фізична та емоційна активність, постійна зміна емоційного стану та настрою, характеризується творчою активністю, можливістю пізнання нового тощо. Збільшення кількості вільного часу дітей та підлітків дозволяє як вченим, так і спеціалістам соціальної роботи у галузі дозвілля знаходити перспективні аспекти, визначати оновлені завдання, здійснювати роботу із використанням актуальних форм та видів дозвіллевої діяльності.

Соціальні працівники та педагоги наголошують на ефективності та продуктивності соціально-профілактичної роботи щодо поширення негативних явищ в дитячому та підлітковому середовищі засобами культурно-дозвіллевої діяльності, адже саме такі форми роботи дають змогу дітям та підліткам з девіантною поведінкою знайти своє місце в суспільстві, займатися тим, що подобається, навчитися новому та незвіданому, а також проводити вільний час з користю та не мати часу на заняття «поганим».

Щодо системи й методики організації дозвілєвої діяльності з профілактичною метою в умовах селищної громади необхідно наголосити на тому, що цей напрям роботи завжди був і залишається актуальним в умовах здійснення соціальної роботи за місцем проживання як з дітьми та підлітками, так і з іншими членами громади. Дозвілєві об'єднання дітей та дорослих в умовах та за допомогою гри завжди знаходять підтримку. А створення та влаштування умов задля спроб дітей та дорослих в соціальній діяльності, що таким чином імітується, тобто створення ситуацій вибору, де треба знайти спосіб розв'язання тієї або іншої соціально гострої проблеми за допомогою сформованих соціального досвіду, цінностей і моральних установок – це головні соціально-профілактичні завдання видів дозвілєвою діяльності з мешканцями громади за місцем проживання.

Соціальна програма «Соціально-профілактична робота з підлітками засобами дозвілєвої діяльності», розроблена авторами дослідження, має на меті здійснення комплексної соціально-профілактичної роботи із дітьми та підлітками за місцем проживання (на прикладі Новотроїцької селищної ради Херсонської області). Реалізація запланованих заходів Програми буде забезпечувати для багатьох залучених до участі в Програмі дітей та підлітків створення необхідних умов для організації вільного позанавчального часу та соціальної профілактики поширення будь-яких негативних явищ в дитячому та підлітковому середовищі за місцем проживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Белецька І. В. Соціальна значущість культурно-дозвіллевих установ в організації вільного часу молоді / І. В. Белецька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 1. – С. 33 – 38.
3. Белецька І. В. Специфіка дозвілля в життєдіяльності молоді на сучасному етапі / І. В. Белецька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 4. – С. 35 – 39.
4. Белецька І. В. Специфіка та зміст молодіжного дозвілля / І. В. Белецька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2008. – № 2. – С. 26 – 31.
5. Бочелюк В. Й. Дозвіллезнавство: навч. вид. / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
6. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : [навч. посібник] / Вайнола Р. Х. ; за ред. проф. С. О. Сисоєвої. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 134 с.
7. Волик Л. В. Анімація як нове явище вітчизняної педагогічної науки / Л. Волик // Шлях освіти. – 2009. – № 1. – С. 6–9.
8. Воловик А. Ф. Педагогіка дозвілля: підручник / А. Ф. Воловик, В. А. Воловик. Х.: ХДАК, 1999. 332 с.
9. Гімро І. В. Історія та теорія дозвілля / І. В. Гімро // Позашкільна освіта. 2012. № 11. С. 2 – 6.
10. Гончарова О. Соціальна робота і культурно-дозвіллева діяльність: на перехресті спільного досвіду // Посвіт. — 2000. - № 1.

11. Гусева А. М. Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля: історичні витоки / Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2022 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. с. 15-17
12. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.
13. Канішевська Л. В. Організація соціально-культурної діяльності старшокласників з формування соціального досвіду / Л. В. Канішевська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград : ІмексЛТД, 2010. – Вип. 14, кн. 1. – 648 с. – С. 116–124.
14. Ковтун О. М., Тарасенко В.І. Любительські об'єднання, клуби за інтересами – перспективні форми змістовного проведення дозвілля // Ковтун О. М., Тарасенко В. І. Дозвілля розумне, змістовне. - К., 1987. - С.30-34
15. Лесіна Т. М. Анімація соціально-педагогічна / Т. М. Лесіна // Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.]; за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 12–15.
16. Максимовська Н. О. Наукові засади розвитку соціальної педагогіки дозвілля / Н. О. Максимовська // Освіта та педагогічна наука. 2012. № 5 – 6 (154 – 155). С. 37 – 42
17. Молодь і дозвілля: теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання. - К., 1996

18. Молочний В. В., Моньков С. О., Безпалько О. В. *Форми організації дозвілля дітей та молоді : метод. матеріали до тренінгу / за заг. ред. І. Д. Зверевої. – К. : Наук. світ, 2004. – 58 с.*
19. *Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.*
20. Паскаль О.В. *Соціальна робота у сфері дозвілля / О. В. Паскаль : навч. посібник. – Одеса: Поліграф, 2007. - 120 с.*
21. Петрова І. В. *Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник / І. В. Петрова. К. : Кондор, 2005. 408 с. URL: https://lvkm.com.ua/images/Docs/20_21_Dustancijne_navchannу/%D0%A8%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%BE_4%D0%BA/%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F_%D0%B2_%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%D1%85.pdf*
22. Петрова І.В. *Дозвілля в зарубіжних країнах. – К.: Кондор, 2005. – 408 с.*
23. Петрук В.В. *Організація дозвілля в закладах освіти та рекреації : методичні рекомендації щодо виконання практичних робіт та самостійної роботи студентів / укладач Вікторія Віталіївна Петрук. – Луцьк, 2022. – 38 с.*
24. Ремізова О. *Деякі аспекти розвитку творчого потенціалу учнівської молоді засобами соціально-педагогічної анімації.*

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/769>.
- 25.Сергієнко С. М. Виховання культури дозвілля підлітків у позаурочній та позашкільній діяльності засобами педагогічної анімації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Сергієнко С. М. – К. : Ін-т проблем виховання, 2013. – 19 с.
- 26.Смолінська О. До питання про методика соціально-педагогічної роботи з населенням // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 14–17.
- 27.Сос Н. Педагогічна взаємодія школярів в об'єднаннях за інтересами. // Початкова школа 1998, №8, с.53
- 28.Сушик Н. С. Соціальна робота у сфері дозвілля молоді: теоретичний аспект / Н. С. Сушик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : [зб. наук. праць]. Сер.: Педагогічні науки. – 2014. – № 1 (278). – С. 188–193.
- 29.Тарасов Л. В. Соціально-культурна анімація: принципи, завдання, зміст // Вісник психосоціальної і корекційно-реабілітаційної роботи. – 2003. – № 2. – С. 59–66.
- 30.Технологія соціально-педагогічної роботи /За ред. А.Й. Капської. – К.: УДЦССМ, 2000. – 372 с.
- 31.Трубавіна І.М. Концепція «допомоги для самопомоги» в соціальній роботі в Україні / І. М. Трубавіна // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2003. – № 2. – С. 44–51
- 32.Харченко С. Я. Організація вільного часу школярів: навч.-метод. посіб. / С. Я. Харченко, І. В. Белецька, Т. С. Гаміна. Луганськ: Альма-матер, 2007. С. 14 – 32.

- 33.Цвірова Т. Роль позашкільних закладів у процесі виховання дітей та підлітків: сторінки історії та сучасність. Рідна школа. 2002. № 10.
- 34.Чернишенко О. І. Соціокультурна анімація: міжнародний досвід, перспективи впровадження в Україні / О. І. Чернишенко // Вісн. Черкас. ун-ту. – Сер. Педагогічні науки. – Черкаси, 2008. – Вип. 123. – С. 136–142.
- 35.Швець, Т. М. Соціально-педагогічні умови профілактики делінквентних виявів в учнівському середовищі [Текст] / Т. М. Швець // Педагогічний альманах. – Херсон. – 2015. – Випуск 27. – С.228-235
- 36.Шевченко І. Органи самоорганізації населення: приховані ресурси територіальної громади // Соціальна політика і соціальна робота. – 2005. – № 4. – С. 81–91.
37. Яременко Н. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Фастів: Поліфаст, 2007. 460 с

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Жукова Юлія Володимирівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

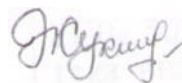
– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символи університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.10.2022
(дата)

_____ (підпис)

Юлія Жукова
(ім'я, прізвище)

Додаток Б

**Методичне забезпечення роботи щодо профілактики
девіантної поведінки дітей та молоді (з метою реалізації авторської
соціальної програми «Соціально-профілактична робота з
підлітками засобами дозвілєвої діяльності»)**

**Перелік соціально-культурних заходів
для роботи з дітьми та підлітками
(протягом календарного року)**

Форма роботи	Назва заходу	Вид виховання
Краєзнавчий куточок (масовий користувач)	“Священний край! Тут наша доля, серце і душа... “	Краєзнавство
Книжкова експозиція (масовий користувач)	"З народного напившись джерела"	Краєзнавство. Популяризація народних традицій
	"Мистецький вінок України"	Естетичне виховання
	“Україно, ми твої захисники”/ В рамках Стратегії національно -патріотичного виховання на 2020-2025 роки/	Національно-патріотичне виховання
Виставка-досє (масовий користувач)	"З молитвою за Україну! Національна єдність і злагода"	Національно-патріотичне виховання
Інформаційна вітрина (масовий користувач)	"І є держава Україна, і є її нескорений народ!"	Національно-патріотичне виховання
	"З джерел Херсонської землі"	Краєзнавство
Інформаційний коктейль (масовий користувач)	«Сяйво новорічних прикрас» /до Новорічних свят/	Популяризація народних традицій
Куточок підприємця (масовий користувач)	"Бізнес. Підприємництво. Менеджмент"	Популяризація документів з правознавства. Правопросвітницька діяльність
Регіонально-інформаційний центр (масовий користувач)	"Херсонщина: інформаційний портрет регіону"	Краєзнавство
Дитячий куточок-колаж (дитяча аудиторія)	"Джерело мудрості"	Популяризація художньої літератури. Організація змістовного дозвілля
Виставка інсталяція (масовий користувач)	"З тривогою та надією: екологія краю"	Популяризація науково-природничих документів.

користувач)		Екологія
Народознавчий компас (масовий користувач)	“Цілюще джерело: традиції свята Водохреща” /до Дня Водохреща /	Популяризація народних традицій
Історичний екскурс (масовий користувач)	"Соборна мати Україна, одна для всіх як оберіг" /до Дня Соборності України/	Національно-патріотичне виховання
Історична свічка пам'яті (масовий користувач)	« Голокост – скорботна рана на святій землі» (до Міжнародного Дня пам'яті жертв Голокосту)	Національно патріотичне виховання
Історико-патріотична година (масовий користувач)	"Україною жили, за Україну полягли..." /День пам'яті героїв Крут/	Національно-патріотичне виховання
Правові ваги (масовий користувач)	«Держава. Право. Закон» / реалізація правопросвітницького проєкту «Я маю право!» /	Правопросвітницька діяльність. Популяризація документів з правознавства
Виставка-захоплення (юнацтво)	«Така любов буває раз в ніколи» / до Дня Святого Валентина/	Організація змістовного дозвілля
Патріотична хвилина (масовий користувач)	"Вогонь і полум'я війни чужої" /до Дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав/	Національно-патріотичне виховання
Мовознавчий марафон (юнацтво)	«Рідна мова чарівниця – душі народної скарбниця!» /до Міжнародного дня рідної мови/	Морально-етичне виховання
Історична свіча пам'яті (масовий користувач)	«Час плине – пам'ять залишається» /до Дня Героїв Небесної Сотні/	Національно-патріотичне виховання
Віртуальний літературно-музичний салон (загальносистемний) (користувачі соціальних мереж, масовий користувач)	"На хвилях Лесиних пісень" /до д.н. Лесі Українки (1871-1913)/	Популяризація художньої літератури
Експрес-виставка (масовий користувач)	«Допоможемо переселенцям разом!»	Правопросвітницька діяльність. Популяризація документів з правознавства
Майстер клас (МС “Креатив”)	"Руками створена краса: свічка-оберіг" /до Міжнародного жіночого дня/	Естетичне виховання. Організація змістовного дозвілля
Історичний екскурс (масовий користувач)	"На зламі тисячоліть постала Україна"	Національно-патріотичне виховання
Літературне рандеву (масовий користувач)	"Я – жінка! Я – весна! Я - мати!" /до Міжнародного жіночого дня/	Естетичне виховання. Організація змістовного дозвілля
Поетичний колаж	"На струнах Кобзареві душі"	Національно патріотичне

(МС "Креатив")	/до річниці від д.н. Тараса Шевченка/	виховання . Естетичне виховання
Шевченківські читання (ЛПК "Розтоки", масовий користувач)	«Місячник Тарасового слова» /до річниці від д.н. Тараса Шевченка/	Національно патріотичне-виховання
Експрес-інформація (масовий користувач)	" Господарювання на землі: сучасні підходи "	Популяризація науково-природничих документів
Поетична алея (ЛПК "Розтоки")	"Поезія – то серця мова" /до Всесвітнього Дня поезії/	Популяризація художньої літератури. Організація змістовного дозвілля
Виставка-пересторога (масовий користувач)	«Лагідний і мовчазний убивця - туберкульоз» /до Всесвітнього дня боротьби проти туберкульозу/	Популяризація здорового способу життя
Валеологічний калейдоскоп (масовий користувач)	" Рациональне харчування – важливий чинник здоров'я"/до Всесвітнього Дня здоров'я/	Популяризація здорового способу життя
Година цікавого факту (масовий користувач)	«У простори космосу» /до Всесвітнього дня авіації і космонавтики/	Формування наукового світогляду
Вахта пам'яті (масовий користувач)	“ Зона особливої уваги “/ до річниці з початку ООС/	Патріотичне виховання
Екологічний екскурс (масовий користувач)	«Чорний біль над білим світом» /до 35 річниці Чорнобильської трагедії/	Екологія
Салон професій (юнацтво)	"Світ професій і горизонт покликань"	Формування наукового світогляду
Великодня мозаїка (МС "Креатив", ЛПК "Розтоки")	«Сяйво Великодньої писанки» /до свята Великодня/	Популяризація народних традицій
Історичний хронограф онлайн (користувачі соціальних мереж, масовий користувач)	"Тільки пам'ять не сивіє, вічно житиме в віках" / до днів пам'яті та примирення, присвячені пам'яті жертв Другої світової війни/	Національно-патріотичне виховання
Виставка-натхнення (масовий користувач)	"Берегиня роду людського" /до Дня Матері/	Морально-етичне виховання
Сімейна бібліоскриня (масовий користувач)	" Без сім'ї і свого роду, нема нації народу " /до Міжнародного дня сім'ї /	Естетичне виховання. Організація змістовного дозвілля
Європейський інформпровідник (юнацтво)	"Вивчай Європу – змінюй Україну” /До Дня Європи в Україні/	Формування наукового світогляду
Інтелектуальний	«Наука в ім'я миру та розвитку " (до	Формування наукового

спринт (юнацтво)	Дня науки)	світогляду
Історичний набат (масовий користувач)	"Трагічні сторінки історії" /до Дня пам'яті жертв політичних репресій/	Національно-патріотичне виховання
Мовний марафон (масовий користувач)	" У витоків нашої писемності " /до Дня слов'янської писемності і культури/	Національно-патріотичне виховання. Естетичне виховання
Виставка-пересторога (юнацтво)	«Палити не модно, модно - не палити»/до Всесвітнього дня боротьби з тютюнопалінням/	Популяризація здорового способу життя
Аукціон цікавинок (юнацтво)	«Дитина - це наша надія» (до Міжнародного дня захисту дітей)	Популяризація художньої літератури. Організація змістовного дозвілля
Літній бум (масовий користувач)	"Обирай! Читай! Пізнавай!"	Популяризація художньої літератури
Екологічний анонс (масовий користувач)	"Природа – джерело життя і краси"/до Дня довкілля/	Екологія. Популяризація здорового способу життя
Етнографічна мозаїка (масовий користувач)	«Зелена неділя у батьковій хаті»/до Дня Святої Трійці/	Популяризація народних традицій
Історичний хронограф (масовий користувач)	«Стогнала земля від біди і тривоги» /до Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні /	Національно-патріотичне виховання
Компас здоров'я (юнацтво)	«Безжалісний ворог юності - наркоманія» / до Всесвітнього дня боротьби з наркоманією/	Популяризація здорового способу життя
Інформ-реліз онлайн (масовий користувач)	«Конституція – гарант Незалежності» /до Дня Конституції України/	Правопросвітницька діяльність. Національно патріотичне-виховання
Майстер клас (МС "Креатив")	" Будь в тренді" /до Дня молоді в Україні/	Естетичне виховання. Організація змістовного дозвілля
Краєзнавчо-спортивна вершина (масовий користувач)	"Олімпійські вершини "	Популяризація документів про спорт, спортивні досягнення, видатних спортсменів. Краєзнавство
Шаховий турнір (ШК "Хід королевою")	"Золотий пішак" /До Всесвітнього дня шахів/	Організація змістовного дозвілля. Популяризація спортивних досягнень
Година духовного відродження (масовий користувач)	«Україна – земля споконвічних християнських святинь» /до Хрещення Київської Русі – України/	Морально-естетичне виховання
Консультації городникам (масовий користувач)	"Захист рослин: наука і практика"	Організація змістовного дозвілля

користувач)		
Бібліографічна закладка (масовий користувач)	"Українське село – стан і перспективи"	Популяризація сільськогосподарських документів
Історично-поетичний марафон (загальносистемний) (масовий користувач, юнацтво)	«Незалежна і єдина, рідна ненька Україна» /до річниці Незалежності України/	Національно-патріотичне виховання
Історичний екскурс (масовий користувач)	"Цвінуть неначе квіти доли, знамена жовто-голубі" /до Дня Державного Прапора/	Національно-патріотичне виховання
Алея героїв (масовий користувач)	"Гловайськ – трагічна сторінка в історії України" /до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України /	Національно-патріотичне виховання
Інформаційні меридіани (юнацтво)	«Від букваря до енциклопедії» /до Дня знань/	Естетичне виховання. Популяризація художньої літератури
Бібліококтейль смаколиків (масовий користувач)	«Магія української кухні»	Організація змістовного дозвілля. Популяризація народних традицій
Спортивний олімп (масовий користувач)	"Спортивне сузір'я України " /День фізичної культури і спорту України/	Популяризація документів про спорт, спортивні досягнення, видатних спортсменів
День фахівця (масовий користувач)	" Вплив довкілля на здоров'я населення "	Екологія
Шаховий турнір (ШК "Хід королевою")	“До Дня міста”	Організація змістовного дозвілля. Популяризація спортивних досягнень
Інформаційно-правовий меридіан (масовий користувач)	«Хай буде мир на всій землі»	Національно-патріотичне виховання
Історичний пазл (масовий користувач)	«Навіки в пам'яті народній » /до Дня партизанської слави/	Національно-патріотичне виховання
Свіча пам'яті (масовий користувач)	«Бабин Яр – пам'ять на тлі історії» /до Дня пам'яті жертв Бабиного Яру/	Національно-патріотичне виховання
Бібліотечний бенефіс (масовий користувач)	«Бібліотека - всесвіт мудрості і слова » /до Всеукраїнського Дня бібліотек/	Організація змістовного дозвілля. Краєзнавство

Книжкова панорама (масовий користувач)	« Шана молодих – вам сивочолі»/до Міжнародного дня людей похилого віку/	Морально-етичне виховання. Робота з національними осередками
Експрес інформація (юнацтво)	«Молодь у боротьбі за відновлення української державності» /до Дня революції на граніті/	Національно-патріотичне виховання
Літературний альянс (масовий користувач)	«Вчителю, прекрасного ти гідний!» /до Дня вчителя/	Формування наукового світогляду
Інформаційно-патріотична година (загальносистемний), (масовий користувач)	«Лине слава козацька із далечі віків» /до Дня захисника України Дня козацтва /	Національно-патріотичне виховання. Популяризація народних традицій. Краєзнавство
Патріотичні стежини (масовий користувач)	"Захисники України – нащадки славних козаків /до Дня захисника України, Дня Козацтва та Покрови Божої Матері/	Національно-патріотичне виховання. Краєзнавство
Юридичний лікбез (масовий користувач)	"Бідність в Україні і в світі" (до Міжнародного дня боротьби за ліквідацію бідності)"	Правопросвітницька діяльність. Популяризація документів з правознавства
Історичний набат (масовий користувач)	« Допоки пам'ять в серці не згасає»/ до Дня визволення України від фашистських загарбників/	Національно-патріотичне виховання
Світлиця українського слова (масовий користувач)	«Душа народу бринить у слові» /2018 – 2027 р.р. Десятиріччя української мови/	Формування наукового світогляду. Національно-патріотичне виховання
Година історичної правди (масовий користувач)	"Свобода, воля і честь понад усе"/до Дня Гідності та Свободи/	Національно-патріотичне виховання
Виставка-реквієм (масовий користувач)	"Холодний подих згаслої свічі" /до трагедії Голодомору 1932-1933рр. в Україні/	Національно-патріотичне виховання
Виставка-пересторога (юнацтво)	«СНІД – людство під загрозою» / до Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом/	Формування наукового світогляду. Популяризація здорового способу життя
Іскра доброти (масовий користувач)	«Можливості обмежені – здібності - безмежні» /до Міжнародного дня людей з обмеженими можливостями/	Національно-патріотичне виховання. Організація змістовного дозвілля
Скарбничка добрих справ (масовий користувач)	«Добро єднає серця!» /до Міжнародного дня волонтерів/	Національно-патріотичне виховання.
Патріотична сторінка (масовий користувач)	“Військова служба – поклик долі”/до Дня Збройних Сил України/	Національно-патріотичне виховання
Інформаційно-правовий компас (масовий користувач)	«У вирі правової інформації» /до Всеукраїнського Тижня права/	Популяризація документів з правознавства. Правопросвітницька

користувач)		діяльність
Юридичні мандрівки (юнацтво)	" Наші права у мандрівку життя " /до Всеукраїнського Тижня права/	Популяризація документів з правознавства. Правопросвітницька діяльність
Правознавчі сходинки (масовий користувач)	«Юридична книга і преса України: нові надходження» /до Всеукраїнського Тижня права/	Популяризація документів з правознавства. Правопросвітницька діяльність
Правовий лабіринт (масовий користувач)	«Нехай панує на землі закон, добро і справедливість» (до Міжнародного дня прав людини)	Популяризація документів з правознавства. Правопросвітницька діяльність
Стіл правової довідки (масовий користувач)	«Свої права ти добре знай, їх шануй і поважай» /до Всеукраїнського Тижня права/	Популяризація документів з правознавства. Правопросвітницька діяльність
Народознавча вітальня (ЛПК "Розтоки")	«Свято починається, мрії збуваються» /до свята Миколая Чудотворця/	Популяризація народних традицій